

Штих І. І.
старший викладач
Лизанець В. В.
студентка 5-го курсу ЗФН
спеціальності «Практична психологія»,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Проблема комунікативної толерантності як професійної якості психологів, вчителів, вихователів набуває все більшої актуальності. В статті розкрита сутність поняття толерантності, підкреслена її значимість та умови формування у студентів під час їх навчання у ВНЗ.

Ключові слова: толерантність, комунікативна толерантність; пізнавальний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти.

У дослідженнях проблем толерантності, що актуалізувалися останніми роками, толерантність постає і як певна філософія, і як категорія стосунків, і як культура толерантної свідомості. Зростання розмаїтості, діапазону розходжень між людьми, етносами, релігіями та культурами свідчить, що і природа й історія визначають толерантність як унікальний еволюційний механізм співіснування соціальних груп, що володіють різними можливостями розвитку [1; 6].

Аналіз психологічної літератури показав, що проблема толерантності є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Вона знайшла відображення в роботах, присвячених з'ясуванню сутності терпимості та толерантності в онтології суспільної свідомості й самосвідомості [3], місця толерантності у процесі набуття особистісної цілісності [4; 5], толерантності в суспільстві з ринковою економікою, проблеми міжетнічної толерантності [6], толерантності як категорії відносин, толерантності як особистісної риси [1], комунікативній толерантності [3], толерантності як етико-психологічної проблеми діяльності педагогічних працівників вищих навчальних закладів [2].

Проблема толерантності стала однією з найбільш актуальних і широко запитаних у всьому світі. Вона обговорюється на різних рівнях, у різних аспектах, включає пласт різноманітних питань, пов'язаних із взаєминами людей. Толерантність визначається

вченими як терпимість до інокультури, інодумки, іновіри, відповідає розумінню й співіснуванню в межах визначених відносин, у тому числі й у процесах взаємодії. Ряд дослідників (В. Іщенко, О. Клепцова, В. Горський, П. Гуревич, А. Єрмоленко) розглядають толерантність як певну філософію, інші (В. Маралов, І. Гриншпун, С. Бондирева, Є. Баскакова, А. Садохін) – відносять її до категорії стосунків, а треті (О. Асмолов, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова) – до культури толерантної свідомості. Г. Олпорт толерантність називає особистісною характеристикою людини демократичного суспільства, що поєднує знання про себе, відповідальність, почуття гумору, автономність, здатність до емпатії.

Вагомості набуває проблема виховання толерантності, значення толерантності як необхідного елементу навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Виховати толерантну особистість може тільки спеціально підготовлений і толерантний у своїх відносинах викладач. А студенту достатній рівень розвитку комунікативної толерантності необхідний як фактор підвищення ефективності його учбової діяльності, фактор особистісного зростання та засіб ефективної взаємодії з викладачем.

Метою нашої статті є теоретичний огляд проблеми толерантності в психологічній літературі й обґрунтування необхідності дослідження комунікативної толерантності як професійної характеристики представників професій, пов'язаних з людьми (психологів, педагогів, соціальних працівників).

Отже, існує декілька підходів до розуміння сутності толерантності на рівні індивіда [1; 2; 3; 4; 6].

1. Толерантність як терпимість (С. Бондирева, В. Золотухін, Я. Коломінський). Толерантність – це терпимість суб'єкта стосовно іншого суб'єкта, тобто толерантність, заснована на співпереживанні.

2. Толерантність як стійкість (О. Грива, А. Мірошин та ін.) [4]. Толерантність – це характеристика фізіологічної, психологічної та соціальної стійкості індивіда стосовно різноманітних впливів.

3. Толерантність як особистісна цінність та поведінковий орієнтир, яка являє собою ціль активності особистості (О. Асмолов, Н. Асташова та ін.) [1].

4. Толерантність як основа та регулятивний механізм спілкування, зокрема – комунікативна толерантність (В. Бойко, П. Комогоров та ін.) [3]. В структурі спілкування толерантність виділяється у якості компонента; вона відіграє двояку роль: характеризує сам процес спілкування зсередини та відображає

взаємини суб'єктів спілкування.

5. Толерантність як спосіб подолання антагонізму (Р. Валітова та ін.), Тобто, толерантність – це добровільне, усвідомлене придушення відчуття неприйняття, викликаного зовнішніми чи внутрішніми властивостями «Іншого».

6. Толерантність як адаптація (С. Головін, А. Реан та ін.). Толерантність – умова та форма успішної соціально-психологічної адаптації людини, заснована на регуляції поведінки та діяльності під час взаємодії з різними факторами оточуючого середовища.

7. Толерантність як інтегративна характеристика особистості (М. Ковальчук, Г. Солдатова та ін.). Толерантність – цілісне, комплексне особистісне утворення, яке об'єднує різноманітні особистісні риси та особливості їх прояву.

Таким чином, поняття толерантності можна тлумачити по-різному, але ми дотримуємося погляду про те, що толерантність – це інтегративна характеристика особистості, яка складається з трьох взаємопов'язаних структурних компонентів: пізнавального, емоційно-оцінного та поведінкового.

Толерантність – особлива особистісна риса, яка відображає активну соціальну позицію, психологічну готовність до позитивної взаємодії з людьми, наділеними іншими поглядами, світоглядами, стилями мислення та поведінки. Здатність до толерантної взаємодії допомагає гуманізувати спілкування, адже вона виникає як наслідок самоцінності людини. Комунікативна толерантність, згідно з ідеями В.В. Бойка, демонструє ступінь вразливості особистості до неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів та вчинків партнерів по взаємодії.

Діапазон підходів до вивчення проблеми комунікативної толерантності досить широкий. Окремі її аспекти відображені в теорії комунікативної дії (Ю. Хабермас), концепції професійного спілкування (К. Абульханова-Славська, М. Бахтін, О. Бодальов, Л. Петровська, Ю. Ємельянов та ін.), компетентнісному підході до розгляду особистості професіонала (Л. Анциферова, Г. Балл, С. Дружилов, Н. Чепелева, Ю. Швалб та ін.) [2].

У наукових доробках О. Асмолова, І. Гріншпун, А. Реана та ін. толерантність розглядається як психологічний феномен [1]. У працях Е. Носенко, М. Шаповал та ін. толерантність розкрито як умову ефективної адаптації до невизначених умов діяльності. Чимало досліджень присвячено висвітленню ролі толерантності в самоактуалізації особистості (М. Бубер, А. Маслоу, Р. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фром та ін.).

Комунікативна толерантність вивчається в контексті проблеми професійної взаємодії і взаємостосунків в малих групах

(О. Клепцова, Я. Коломінській, О. Нурлігаянова та ін.), як умова успішної навчальної діяльності майбутніх спеціалістів (О. Калач, Л. Ніколаєва, О. Сухіх та ін.)[5].

Комунікативна толерантність – це систематизуюча характеристика, яка узгоджує психологічний ансамбль особистісних якостей. Явище комунікативної толерантності, на думку В.В. Бойка, обумовлене як свідомими, так і несвідомими реакціями людини на відмінності між її особистісними підструктурами та елементами особистісних підструктур партнера чи збірних типів людей, що існують в її свідомості [3].

Комунікативна толерантність проявляється у тих випадках, коли людина або не бачить особливих відмінностей між підструктурами своєї особистості та особистості партнера, або не відчуває негативних переживань з приводу відмінностей. Відсутність комунікативної толерантності чи її низький рівень пояснюється негативними реакціями індивіда на відмінності, які він виявив між підструктурами власної особистості та особистості партнера. Особливості комунікативної толерантності можуть свідчити про внутрішню гармонію чи дисгармонію особистості, про здатність до самоконтролю й самокорекції, про ступінь професіоналізму, якщо професійна діяльність спрямована на взаємодію з іншими.

За В. В. Бойком [3], перелік підструктур особистості, що обумовлюють комунікативну толерантність, виглядає таким чином:

1. Інтелектуальна підструктура – передає парадигму мисленневої діяльності людини, тобто принципи розуміння нею діяльності, звичні для неї стереотипи осмислення проблем, ідей, прийняття рішень.

2. Ціннісно-орієнтована – це основні світоглядні ідеали певної людини, її життєві ближні й віддалені цілі, прагнення, оцінки того, що відбувається.

3. Етична – виражає моральні норми, котрих дотримується людина.

4. Естетична – охоплює сферу переваг, смаків та почуттів, особливості сприйняття людиною прекрасного й потворного, трагічного й комічного, піднесеного й низького.

5. Емоційна – безпечність чи тривожність, миролюбство чи агресивність. У спілкуванні з партнерами може скластися ситуація несумісності емоційного настрою, що призводить до неприємних відчуттів.

6. Сенсорна підструктура – містить особливості чуттєвого сприйняття світу на рівні зорового, слухового, нюхового,

смакового, тактильного, рухового відчуттів.

7. Енерго-динамічна підструктура – відображає енергетичні властивості людини, динаміку та емоційність її поведінки і діяльності.

8. Алгоритмічна підструктура особистості складається зі звичок, вмінь, стилю діяльності. Алгоритмічна характеристика партнерів може бути більш чи менш ідентичною. Чим більше схожого люди мають у звичках, навичках, вміннях, ритуалах, стилях поведінки, тим більшою є можливість виявити себе вільно й без будь-яких перешкод у присутності партнера.

9. Характерологічна – зосереджує стійкі, типотворюючі риси особистості, що є вродженими чи набутими. Коли зустрічаються партнери з якісними відмінностями характерів, то кожен з них може відчувати подвійні труднощі: ускладнюється протікання внутрішньої психічної діяльності і процесу співробітництва. Комунікативна толерантність виявляється у здатності партнерів прийняти, залагодити ці відмінності чи не помітити їх.

10. Функціональна підструктура закріплює різні системи життєзабезпечення і підтримки комфорту особистості – це, передусім, потреби на основі яких виникають переваги й бажання.

Отже, комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь стійкості до неприсмних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії.

Роль системи освіти у вихованні толерантності серед тих, хто навчається багатогранна. По-перше, толерантність – це одна з умов ефективної професійної реалізації майбутнього спеціаліста-випускника вузу. Засвоюючи зміст освіти і розвиваючись як особистість, студент стикається з необхідністю відстоювати власну точку зору, висловлювати оціночні судження, вступати в суперечки, дискусії, діалог з багатьма людьми різними за рівнем і статусом, що передбачає сформованість уміння йти на компроміс, враховувати інтереси оточуючих.

По-друге, в процесі вузівського навчання студент набуває навичок як професійного, так і соціального навчання, тобто оволодіває навичками культури толерантності, які прийняті та яких дотримуються представники його майбутньої професії.

По-третє, в процесі різних форм навчальної діяльності, студент стикається з різними конфліктними ситуаціями. Випускник вузу на момент його закінчення набуває певного соціального досвіду, досвіду продуктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Формування культури толерантності у вищому навчальному

закладі здійснюється, перш за все, за рахунок опори на зміст тих дисциплін, які вивчаються. Водночас, цей процес ілюструє протилежність сторін, властивостей, відносин в об'єктах, які вивчаються та явищах, тобто це ілюстрація діалектичного закону єдності і боротьби протилежностей, а також того типу мислення, який орієнтується не стільки на розчленування «протидіючих» властивостей та відносин, скільки на їх єдність, яка забезпечує їх внутрішню гармонію й т. ін.

Отже, за результатами теоретичного аналізу виявлено, що комунікативна толерантність як професійна якість виявляється в установці на безумовне прийняття особистості іншої людини (клієнта), здатності до самоконтролю та саморегуляції власної поведінки, а також здатності до рефлексії особистої та професійної позиції; визначено вихідні позиції для створення діагностування рівнів сформованості комунікативної толерантності майбутніх психологів та окреслено психолого – педагогічні умови, що сприяють її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А. Г. Толерантность: от утопии к реальности. На пути к толерантному сознанию / А. Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2000. – 255 с.
2. Балл Г.О. Про співвідношення принципівості й толерантності / Г.О.Бал // Педагогіка толерантності – 1997. – № 1-2. – С. 110-111.
3. Бойко В.В. Коммуникативная толерантность : методическое пособие / В.В. Бойко. – СПб. : МАПО, 1998. – 23 с.
4. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полі культурного середовища : монографія / О.А. Грива. – К. : Парапан, 2005. – 228 с.
5. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности / Е. Ю. Клепцова. – М. : Академический Проект, 2004. – 176 с.
6. Почебут Л.Г. Взаимопонимание культур. Методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межэтнической толерантности / Л.Г. Почебут – СПб. : Питер, 2005. – 235 с.
7. Скок А. Г. Стан вивчення змісту та основних компонентів толерантності в психології / А.Г. Скок // Актуальні проблеми психології. Т.1: соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія : збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2005. – Ч.14. –С.143-147.

The problem of communicative tolerance as a professional quality of psychologists, teachers, educators is becoming increasingly relevant. The article reveals the essence of the notion of tolerance, emphasizes its significance and the conditions of formation of students during their studies at higher educational institutions.

Key words: tolerance, communicative tolerance; cognitive, emotional, evaluative and behavioral components.

УДК 159.964.21:378.011.3-052

Щербан Т. Д.
доктор психологічних наук, професор
Шафранська Є. В.
студентка магістратури, спеціальність «Психологія»,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У СИТУАЦІЯХ КОНФЛІКТУ

У статті досліджуються психологічні особливості поведінки студентів-психологів у конфліктних ситуаціях. Результати дослідження доводять, що майбутні психологи вирішують конфліктні ситуації різними шляхами, причому не завжди конструктивними. Виникає необхідність організації цілеспрямованої роботи протягом навчання у вузі щодо формування навичку конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна ситуація, способи вирішення конфліктної ситуації.

Кризові виклики сьогодення висувають на чільне місце забезпечення умов для повноцінного розвитку особистості. Це диктує високі вимоги до підготовки психолога. Адже саме психолог допомагає людям не тільки справлятися зі складними життєвими ситуаціями, конструктивно вирішувати конфлікти, але і розвиватися та вдосконалюватися.

Професія психолога відноситься до соціономічної, а це свідчить що спілкування яке супроводжує професійну діяльність є суттєво значимим. Діяльність всіх представників професій типу «людина – людина» характеризується неминучою конфліктністю. Таким чином, психолог повинен сам вміти конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, тільки після цього він зможе допомогти іншій особі у розв'язанні суперечок [6].